

Η ΕΚΔΟΣΗ "Η ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ ΤΟΥ ΜΕΓΑΡΟΥ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ" ΕΓΙΝΕ ΓΙΑ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟ
ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΤΟΝ ΔΕΚΕΜΒΡΙΟ ΤΟΥ 1998 ΣΕ 3.000 ΑΝΤΙΤΥΠΑ

ΕΠΟΠΤΕΙΑ ΕΚΔΟΣΕΩΣ: Μ. ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ, ΑΙΚ. ΦΛΕΡΙΑΝΟΥ, ΕΛΕΥΘ. ΤΣΑΜΗ, ΒΑΣ. ΚΑΛΟΓΕΡΙΔΟΥ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΕΩΣ: ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΤΡΟΧΑΛΙΑ» Γ. ΤΡΟΥΦΑΚΟΣ & ΣΙΑ Ε.Ε.

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ-ΕΞΩΦΥΛΛΟ: ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΡΛΟΠΟΥΛΟΣ - ΑΛΕΞΗΣ ΚΟΥΒΑΡΙΤΑΚΗΣ

ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: ΠΟΠΗ ΒΟΥΤΣΙΝΑ

ΔΙΑΧΩΡΙΣΜΟΙ: ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΤΡΟΧΑΛΙΑ» Γ. ΤΡΟΥΦΑΚΟΣ & ΣΙΑ Ε.Ε.

ΕΓΧΡΩΜΕΣ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ: ΚΩΣΤΑΣ ΜΑΝΩΛΗΣ

ΕΚΤΥΠΩΣΗ: ΕΚΤΥΠΩΝ ΕΠΕ

ΒΙΒΑΙΟΔΕΣΙΑ: ΚΩΣΤΑΣ ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ

ΜΙΛΤΙΑΔΗΣ ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ

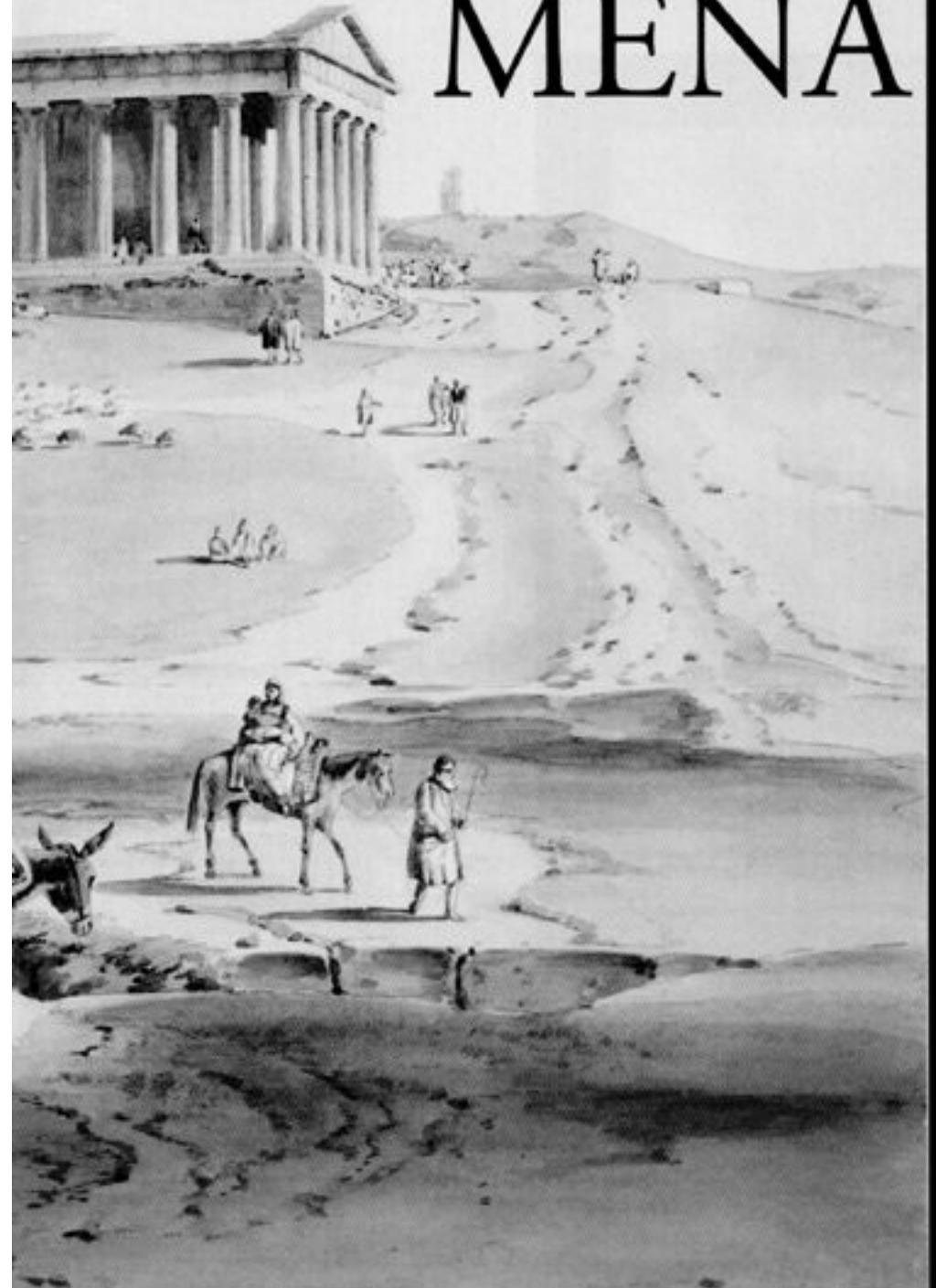
Η *Εικουνογράφηση των*
ΜΕΓΑΡΟΥ ΤΗΣ
ΒΟΥΛΗΣ

ΒΟΥΛΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος του Προέδρου της Βουλής των Ελλήνων	9
Πρόλογος των συγγραφέων	11
Εισαγωγή	13
Η φιλελληνική δραστηριότητα των Λουδοβίκου Α' της Βαναρίας και οι καλλιτεχνικές των πρωτοβουλίες	16
ΜΕΡΟΣ Α'	
Εικονογραφικοί κύκλοι με δέμα την Ελλάδα του 19ου αιώνα	19
Οι προδρομικές καλλιτεχνικές αποστολές στις αρχές του 19ου αιώνα	21
Ο τοπιογραφικός κύκλος	27
Ο ιστορικός κύκλος	36
Η καθημερινή ζωή	39
ΜΕΡΟΣ Β'	
Οι τοιχογραφίες των Μεγάρων της Βουλής	43
Οι ξένοι καλλιτέχνες και η νεοελληνική τέχνη	89
ΝΤΟΚΟΥΜΕΝΤΑ	
Εικόνες και έγγραφα της εποχής	93
Σημειώσεις	101
Βιβλιογραφία	107
Κατάλογοι μονοσίων και εκδόσεων	109
Λεξικά - Εγκυκλοπαίδειες - Αρχεία	109
Προελευτηριακές φωτογραφίες	109
Ευρετήριο ονομάτων και τοπωνυμιών	111

Πρόλογος του Προέδρου της Βουλής των Ελλήνων

Tο κτίριο της Βουλής των Ελλήνων, στενά συνδεδεμένο, όπως είναι γνωστό, με καθοριστικά γεγονότα της νεότερης ιστορίας της χώρας μας, στεγάζει το Ελληνικό Κοννοβούλιο από το έτος 1935. Κατά τη μακρά ιστορία του —θεμελιώθηκε στις 25 Ιανουαρίου 1836— το κτίριο υπέστη πολλές καταστροφές, μεταξύ των οποίων και δύο μεγάλες πυρκαγιές, το 1884 και 1909, οι οποίες σχεδόν εξαφάνισκαν τον πλούσιο διάκοσμό του.

Σώζονται, φυσόσ, μέχρι σήμερα μεταξύ άλλων, ορισμένα τμήματα τοιχογραφιών σε μια εκτεταμένη ζωγρόφορο στην Αίθουσα Ελευθερίου Βενιζέλου, που είχε φτιλοτεχνηθεί από ξένους καλλιτέχνες με τη βοήθεια και Ελλήνων ομοτέχνων τους. Το έργο αυτό, το οποίο διαπνέεται από το ρομαντικό-κλασικιστικό πνεύμα της εποχής και αναφέρεται στα γεγονότα του ένοπλου ξεσηκωμού του Γένους μέχρι την εγκαθίδρυση της μοναρχίας στη χώρα μας, αποτελεί το κύριο θέμα της έκδοσης αυ-

τις. Επίσης, στην έκδοση περιέχεται και αξιόλογο συναρτέος εικαστικό υλικό, που συγχεντρώθηκε από Μουσεία και Σύλλογες του Μονάχου. Έτοι, κείμενα και φωτογραφίες δίνουν χρήσιμες πληροφορίες για τον διάκοσμο της Αίθουσας Ελευθερίου Βενιζέλου και τα μεγάλα καλλιτεχνικά σύνολα του 19ου αιώνα.

Είναι ενδιαφέρον το γεγονός ότι η τοιχογραφία στην εν λόγῳ αίθουσα σχετίζεται και με άλλες παρόμοιες καλλιτεχνικές εργασίες της εποχής, οι οποίες παρουσιάζουν ανάγλυφα και παραστατικά την Ελλάδα του 19ου αιώνα, στην ιστορική, κοινωνική και πολιτισμική της διάσταση. Πρόκειται βασικά για προσπάθειες που, άλλες περισσότερο και άλλες λιγότερο, παρουσιάζουν και αποκαλύπτουν πρόσωπα και γεγονότα, μνημεία και λαϊκά ήθη, και γενικά εικόνες τις οποίες ξένοι περιηγητές θεωρούσαν ως το «ήρεμο μεγάλειο» της Ελλάδας.

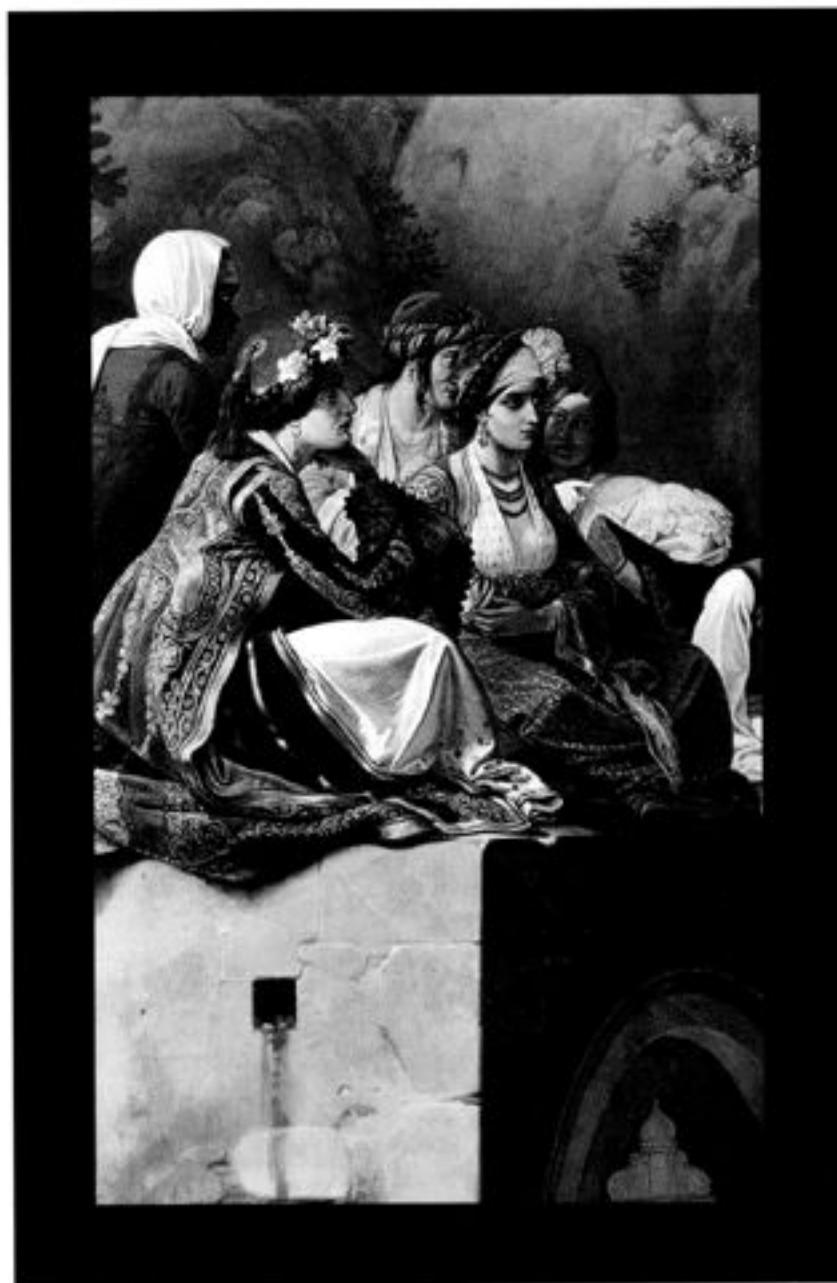
Αξίζει να αναφερθεί ότι ο διάκοσμος της Αίθουσας Ελευθερίου Βενιζέλου δεν έχει μέχρι τώρα αποτελέσει αντικείμενο επιστημονικής ενασχόλησης. Η ανάδειξη

του επομένως, με την έκδοση αυτή αποκτά ιδιαίτερη σημασία και αποτελεί εκδήλωση του οφειλόμενου σεβασμού στην ιστορία της πατρίδας μας αλλά και σε κάθε έκφανση του πολιτισμού μας.

Η παρούσα έκδοση αποτελεί απαρχή μιας σειράς ανάλογων δημοσιευμάτων, στο πλαίσιο των ενδύτερων πολιτιστικών δραστηριοτήτων της Βουλής, με τα οποία φιλοδοξεί να υποβοηθήσει τη μελέτη και παρουσίαση όχι μόνο του εικαστικού υλικού που αναφέρεται στο κτίριο της Βουλής, αλλά και άλλων στοιχείων από το πολύτιμο αρχείο της.

Επιθυμούμε να ευχαριστήσουμε θερμά όλους όσους συνέβαλαν στην πραγματοποίηση αυτής της έκδοσης και ιδιαίτερα τον Καθηγητή της Ιστορίας της Τέχνης του Αριοτοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κ. Μιλτιάδη Παπανικολάου, ο οποίος έγραψε τα κείμενα και είχε τη γενικότερη ευθύνη της έκδοσης.

ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΧΡ. ΚΑΚΛΑΜΑΝΗΣ

Πρόλογος των συγγραφέα

Hδιάδοση του κλασικισμού στην Ευρώπη, ήδη από τα τέλη του 18ου αιώνα, τίχε ως αποτέλεσμα την αύξηση του ενδιαφέροντος των Ευρωπαίων καλλιτεχνών και των ιστορικών για την Τέχνη και την Ιστορία της Ελλάδας. Πολλοί από αυτούς θα ταξιδέψουν στην Ελλάδα για να βρεθούν κοντά στις πηγές και στα πρότυπα της σύγχρονης ευρωπαϊκής τέχνης, χωρίς όμως το γεγονός αυτό να εμποδίσει ορισμένους απ' αυτούς να εμπορευτούν αδιστάκτα τα είδωλα του θαυμασμού τους.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την Ελλάδα παρατηρείται σε Γερμανούς καλλιτέχνες, τόσο εξωτερικούς του Φιλελλήνισμού που είχε εμφανιστεί σε μεγάλη κλίμακα στη χώρα τους, όσο και λόγω των νέων και ειδικών πολιτικών σχέσεων που είχαν δημιουργηθεί από το 1832 ανάμεσα στο κρατίδιο της Βαυαρίας και την Ελλάδα. Επίσημες και μεγάλες παραγγελίες, εικονογραφικοί δημιαδή κύκλοι και σύνολα με θέμα τη σύγχρονη Ελλάδα, δίνονται σε αξιόλογους και ικανούς καλλιτέχνες. Το έργο που παρή-

γίγιαν αυτή την εποχή, και ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια της πρώτης οθωνικής περιόδου (1833-1843), κρίνεται σήμερα ως εξαιρετικά σημαντικό τόσο από ιστορική, όσο και από καλλιτεχνική άποψη.

Το ιστορικό γεγονός, ο οικείος χώρος, το τοπίο και η σύγχρονη καθημερινή ζωή αποκτούν, με τη βοήθεια των εικαστικών εκφραστικών μέσων, μεγαλύτερη εισιτερική σημασία και αποικιαστική. Η πολλαπλότητα, επίσης, του ελληνικού τοπίου, ο ιδιαίτερος χαρακτήρας της ελληνικής καθημερινής ζωής, η μεγάλη προσπάθεια του Γένους και, ακόμα, η προσωπικότητα των ιστορικών πρωταρχονιστών παρουσιάζονται ανέγλυφα και ζωντανά στο έργο των ζευγδάφων που εργάστηκαν στην Ελλάδα κατά την περίοδο αυτή.

Το θέμα με είχε απασχολήσει και παλαιότερα αλλά σε μια άλλη εφευντική και επιστημονική κλίμακα και οπτική, χάρη στην πολλαπλή ενίσχυση του Ιδρύματος Alexander von Humboldt. Η σημερινή εκδοτική μορφή του βιβλίου οφείλεται αποκλειστικά σε προτοβουλία της Βουλής των Ελλήνων.

Γι' αυτό οφείλει να ευχαριστήσω και από αυτή τη θέση θεμάτια της Πρόεδρο της Βουλής των Ελλήνων κ. Απόστολο Καζαράμανη, για το μεγάλο ενδιαφέρον που έδειξε για να πραγματοποιηθεί η έκδοση αυτή.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω ιδιαίτερως τον κ. Άρη Χαραλαμπίδη, διευθυντή Ανθρωπίνου Διναμικού της Βουλής για το αμέριστο ενδιαφέρον που έδειξε κατά τη διάρκεια προετοιμασίας της έκδοσης, την κ. Αικατερίνη Φλεομανού για τη συνεισφορά της καθώς και τα μέλη της Επιτροπής Εποπτείας της έκδοσης κ. Ελευθερία Τσάμη και κ. Μίλια Καλογερίδη, τον Ακαδημαϊκό κ. Χρύσανθο Χοήστου, τον φίλο καθηγητή κ. Χοήστο Τσολάκη, καθώς και την υπάλληλο των Γενικών Αρχείων του Κράτους κ. Α. Γοργόδα.

Ομος καμία μιλέτη δεν μπορεί να ολοκληρωθεί χωρίς τη σύμπτωση των Μουσείων και των Συλλογών. Γι' αυτό ευχαριστώ ιδιαίτερα τους Διευθυντές των Μουσείων και των Συλλογών που πρόθυμα παραχώρισαν το σχετικό φωτογραφικό υλικό.

ΜΙΛΤΙΑΔΗΣ ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ
ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Eισαγωγή

Hδημοσίευση το 1762 της περίφημης εργασίας των Τζέιμς Στουάρτ (James Stuart, 1713-1788) και Νικόλας Ρίβετ (Nicolas Revett, 1720-1804) για τα σημαντικότερα αρχιτεκτονικά μνημεία των Αθηνών ήταν μία συντακτική αποκάλυψη για τους αρχαιοφίλους και καλλιτέχνες της εποχής¹. Ξαφνικά, τα διάσημα ελληνικά ονόματα, οι γνωστοί ιστορικοί τόποι, τα αρχιτεκτονικά μνημεία και τα καλλιτεχνικά έργα απέκτησαν έναν πραγματικό χαρακτήρα δίχως να φέρουν τον μανδύα του μέθου και της φαντασίας.

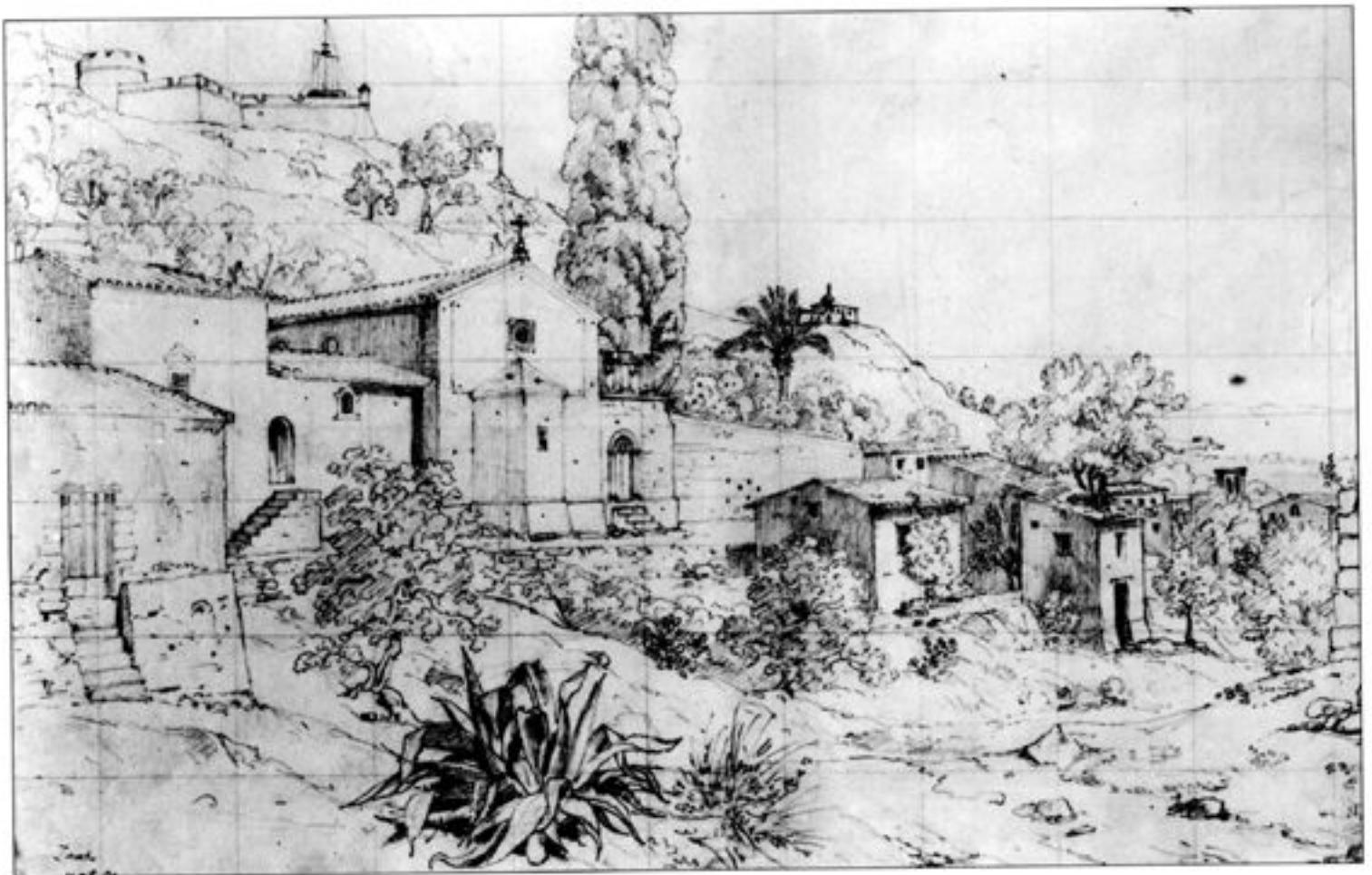
Οι αποστολές στην Ελλάδα, εμπλουτισμένες τόρα με επιστημονικό προσωπικό, συνεχιστραν και στον 19ο αιώνα και είχαν ως κύριο στόχο την ανασκαφή γνωστών αρχαιολογικών χώρων, ενώ παράλληλα τη χώρα διέτρεχαν διάφοροι ταξιδιώτες-περιηγητές καθός και καλλιτέχνες². Στην τελευταία κατηγορία ανήκουν οι σχεδιαστές-ζωγράφοι Charles Robert Cockerell (1788 -1863) και Χάλλερ von Hallerstein (Haller von Hallerstein, 1774-1817). Ήδην στην Ελλάδα το 1810, και οι σχεδιαστικές εργασίες τους, ιδιαίτερα του τελευταίου, αποτελούν σημαντικά δείγματα πιστής σύλληψης ελληνικών τόπων και μνημείων.

Η καλλιτεχνική φωτόσο απεικόνιση του ελληνικού χώρου και της καθημερινής ζωής των κατοίκων θα κορυφωθεί στην τρίτη και τέταρτη δεκαετία αυτού του αιώνα με καλλιτέχνες —επαγγελματίες στην πλειονότητά τους— που επισκέφθιραν την Ελλάδα στο πλαίσιο των ελληνοβασιλικών σχέσεων.

Το 1826 χρονολογείται η πρώτη επίσημη στρατιωτική αποστολή, που ήρθε στην Ελλάδα με εντολή του βασιλιά της Βαυαρίας Λουδοβίκου Α', με σκοπό την ενίσχυση του Ελληνικού Απελευθερωτικού Αγώνα. Η ομάδα συμπεριλάμβανε δύο θεατρικούς ζωγράφους και επαγγελ-

Φ. Στάνιεραν: Η εκκλησία της Παναγίας Γοργοεπικού, μολέβι σε χαρτί, 11,4x18 εκ., Μόναχο, Μουσείο της πόλης.

Λ. φ. Κλέντος: Άποψη της Ζακύνθου, μολύβι σε χαρτί.
26,5x42,2 εκ., Μόναχο, Βαυαρική Κρατική Βιβλιοθήκη.

ματίες σπουδαιοτάτων: τους Καρλ Βίλχελμ φον Χάιντεκ (Carl Wilhelm von Heideck) και Καρλ Κρατσάιζεν (Carl Krazeisen).

Στον πρώτο χρονισμόμενο έργον, ζωγραφιών και σχεδιαστικών, με θέμα τη σύγχρονη Ελλάδα στην πολεμική και καθημερινή της άπη, και στον δεύτερο τις γνωστές προσωπογραφίες των πρωταγωνιστών της Επανάστασης.

Άξιος ζωγράφος και συνθέτης πολυτρόποστων σκηνών ο Χάιντεκ, περισσότερο σκηνογράφος και προσωπογράφος ο Κρατσάιζεν, θα αποτελέσουν τις αφετηρίες μιας έντεχνης ζωγραφικής, που θα τεθεί στην υπηρεσία της ειδησεογραφίας και της ανεκδοτολογικής αφίγμης.

Στη δεκαετία 1833-43 κυριαρχεί την έλευση Γερμανών ζωγράφων στην Ελλάδα. Στο Ναύπλιο και στην

Αθήνα καταφθάνουν εξέχοντες ζωγράφοι με καλλιτεχνική παιδεία και σπουδές σε Ακαδημίες ζωγραφικής, και με πείρα σε μνημειακές τοιχογραφίες και σε μεγάλων διαστάσεων πίνακες. Πρόκειται για τους ζωγράφους Πέτερ φον Ες (Peter von Hess), Καρλ Ρόττμαν (Carl Rottmann), Λούντβιχ Λάνγκε (Ludwig Lange) και Λέο φον Κλέντος (Leo von Klenze). Οι δύο πρώτοι θα εκτελέσουν ζωγραφικές παραγγελίες του Λουδοβίκου: ο Ες θα εικονογραφήσει τα σημαντικότερα γεγονότα της Ελληνικής Επανάστασης και την άφιξη του Όθωνα στην Ελλάδα, και ο Ρόττμαν το ελληνικό τοπίο. Οι εργασίες τους σε σχέδια, λάδια, υδατογραφίες κτλ. αποτελέσουν τις πρώτες απεικονίσεις του ειδούς με μεγάλη ιστορική και καλλιτεχνική σημασία. Ο Κλέντος ήταν αρχιτέκτονας του Λουδοβίκου και ήθελε στην Ελλάδα με κύριο στόχο να σχεδιάσει τη νέα πρωτεύουσα του ελληνικού κράτους, την Αθήνα. Κατά την παραμονή του ωστόσο εδώ ζωγράφισε και ορισμένους από τους πιο σημαντικούς χώρους και μνημεία, τονίζοντας πάνω απ' όλα τη σημασία των αρχαίων ναών και κτιρίων σε σχέση με το τοπίο που τα περιβάλλεται.

Στην κατηγορία των καλλιτεχνών που εκτελούσαν επίσημη εντολή ανήκουν και οι ζωγράφοι του Ανάκτορου Κ. Σράουντολφ (C. Schraudolph), Ου. Χαλμπρότερ (U. Halbreiter), Γ. Κραντζμπέργκερ (J. Kranzberger), Τ. Γκουγκενμπέργκερ (T. Guggenberger), F.J. Wurm και Γ. Σέρερ (J. Scherer). Από τη δραστηριότητά τους στο αθηναϊκό Ανάκτορο σώθηκε ένα μεγάλο τμήμα της ζωφόρου στην Αίθουσα των Τροπαιών (σήμερα: Αίθουσα Ελευθερίου Βενιζέλου), που έγινε με βάση σχέδια του γλύπτη Λούντβιχ φον Σβαντχάλερ (Ludwig von Schwenthaler). Θέμα της η σύγχρονη Ελλάδα από το 1821 έως το 1833, σύμφωνα με ένα εικονογραφικό πρόγραμμα που εργόταν σε πλήρη αντιστοιχία με το έργο του Πέτερ φον Ες.

Στα τέλη του 1832 ήθελαν στην Ελλάδα, ως μέλη της συνοδείας του Όθωνα, και οι ζωγράφοι Γ. Πετζλ (J. Petzl) και Πέρλμπεργκ (C. Perlberg), με σκοπό να γνωρίσουν τη χώρα και να μελετήσουν τα ίθη της, με δική τους μάλλον πρωτοβουλία, αφού δεν έχουμε πληροφορίες για εκτέλεση παραγγελιών. Το έργο τους αποδίδει με μεγάλη πειστικότητα την εικόνα της σύγχρονης Ελλάδας σύμφωνα με το πνεύμα της ζωγραφικής Biedermeier.

Στην ακολουθία του Όθωνα, ως δημόσιος υπάλληλος, ανήκε και ο ερασιτέχνης ζωγράφος και σχεδιαστής Φ. Στάντεμαν (F. Stademann), ο οποίος φιλοτέχνησε το *Πανόραμα των Αθηνών*, μία από τις πιο ολοκληρωμένες καλλιτεχνικές συλλήψεις της περιοχής. Το 1837, επισκέφθηκε την Ελλάδα και ο τοπιογράφος Τσαρλς Ρος (Charles Ross), αδελφός του αρχαιολόγου Λούντβιχ Ρος (Ludwig Ross). Στα θαυμάσια τοπία του τονίζεται πάνω απ' όλα η ιστορικότητα του ελληνικού χώρου, σύμφωνα με το πνεύμα του Ρόττμαν.

Μια άλλη κατηγορία ζωγράφων που βρέθηκε στην Ελλάδα το χρονικό αυτό διάστημα είναι οι στρατιωτικοί που υπηρέτησαν στο Βαυαρικό Σώμα του Όθωνα. Πρόκειται για τους ζωγράφους Adalbert Marc και Ludwig Kölnerger, που αποτύπωσαν σε ξεχωριστούς τόμους τις εντυπώσεις τους και τις εμπειρίες τους από την Ελλάδα. Το έργο τους, χωρίς να φτάνει το καλλιτεχνικό ύψος του Χάιντεκ και την παρατηρητικότητα του Κρατσούζεν, μας δίνει ωστόσο μια ενδιαφέρουσα εικόνα της Ελλάδας της εποχής και κυρίως τις σχέσεις του ελληνικού λαού με τους Βαυαρούς στρατιωτικούς.

Η καλλιτεχνική δημιουργία των παραστάνων καλλιτεχνών —και ιδιαίτερα των ζωγράφων που το έργο τους αναφέρεται σε ελληνικά θέματα— έπαιξε σπουδαίο ρόλο στη διαμόφφωση της νεοελληνικής ζωγραφικής. Η λιθογράφηση του έργου τους, που έγινε στο Μόναχο από φιλελληνικούς κύκλους, συνέτεινε στην ευφεία διάδοσή του στον ευρωπαϊκό χώρο και στο ελληνικό κοινό. Στα κατοπινά χρόνια, η ιστορική αξία των παραστάσεων αύξησε την εξωτερική τους σημασία και σπουδαιότητα.

Οι ζωγράφοι που έχουνται στην Ελλάδα μετά το 1843 είναι κυρίως τοπιογράφοι και ηθογράφοι, και δε φαίνεται να είναι δεσμευμένοι με παραγγελίες από το εξωτερικό ή το εσωτερικό. Οι πλέον γνωστοί είναι οι A. Löffler και L. Courlitt, των οποίων η δραστηριότητα εντάσσεται στο πλαίσιο του οριενταλισμού, καθώς αναζητούσαν την εξωτική και γραφική ατμόσφαιρα της Ανατολής. Η σχέση τους με την ελληνική καλλιτεχνική δημιουργία δεν είναι άμεση και δεν παρατηρείται καμία ουσιαστική επίδραση στο έργο των Νεοελλήνων καλλιτεχνών.

K. B. φ. Χάιντεκ: Σκηνή από τον *Ελληνικό Απελισθερατικό Πόλερο*, μελάνι σε χαρτί, 23,4x34,3 εκ., Μόναχο, Κρατική Συλλογή στο Λευμπαχάους.

Η φιλελληνική δραστηριότητα του Λουδοβίκου Α' της Βαυαρίας και οι καλλιτεχνικές του πρωτοβουλίες

Τον Νοέμβριο του 1804, ο Λουδοβίκος, διάδοχος τότε του βαυαρικού θρόνου, επισκέπτεται για πρώτη φορά την Ιταλία και εντυπωσιάζεται από την τέχνη της χώρας αυτής. Ταυτόχρονα, ανακαλύπτει στους ναούς της Ποσειδωνίας την ελληνική κλασική τέχνη, για την οποία εκφράστηκε με το γνωστό στίχο: «Θα προτιμούσα να ήμουν ένας Έλληνας πολίτης παρά διάδοχος του βαυαρικού θρόνου»³, που, πέρα από τον πουητικό ενθουσιασμό, δείχνει τους καλλιτεχνικούς και πολιτικούς στόχους του νεαρού πρίγκιπα. Στη Ρόμη, ο Λουδοβίκος γνωρίζεται με γνωστούς καλλιτέχνες της εποχής, όπως ήταν ο Thorwaldsen, ο Canova και ο Martin von Wanger, οι οποίοι αντιπροσώπευαν τον κλασικισμό και είχαν ως πρότυπα της τέχνης τους την αρχαία ελληνική πλαστική, της οποίας αντιπροσωπευτικά δείγματα είχαν αρχίσει να βλέπουν το φως της ημέρας.

Όπως σημειώθηκε, σημαντικό ρόλο στην αναγνώριση της αρχαίας ελληνικής τέχνης και στην αιχμή του ενδιαφέροντος γι' αυτήν έπαιξε η δημοσιευση, το 1762, της εργασίας των αρχιτεκτόνων Στιούαρτ και Ρίμπετ με θέμα τις Αρχαιότητες των Αθηνών, όπως τις είχαν δει κατά το ταξίδι τους στην Αθήνα στα 1751-54. Το 1764 δημοσιεύτηκε το βιβλίο του Γ. Γ. Βίνκελμαν (J. J. Winckelmann) *Ιστορία της αρχαίας τέχνης*⁴, που τοποθετούσε την ελληνική τέχνη σε υψηλότατο καλλιτεχνικό σημείο, θεωρώντας μάλιστα τους Ρωμαίους καλλιτέχνες ως απλούς μιμητές των Ελλήνων.

Στη Γερμανία, στα τέλη του 18ου αιώνα, ποιητές και συγγραφείς δημοσιεύουν έργα με έκδηλη τη νοοτάλγια για την αρχαιότητα, που, χωρίς αμφιβολία, συνετέλεσαν στη δημιουργία ενός ευνοϊκού κλίματος για την Ελλάδα και τους Έλληνες⁵. Ο ουμανιστικός αυτός φιλελληνισμός θα προετοιμάσει σε μεγάλο βαθμό τον πολιτικό, που θα εκδηλωθεί έμπρακτα με την έναρξη της Ελληνι-

κής Επανάστασης.

Μέσα σ' αυτό το φορμαντικό-ιδεαλιστικό πνεύμα, θα διαμορφώσει ο Λουδοβίκος το δικό του ιδανικό για την αρχαία Ελλάδα και θα επιδιώξει με τη δύναμη που του παρείχε η απόλυταρχία να επαναφέρει τους κλασικούς τύπους⁶. «Δεν θα ησυχάσω έως ότου δω το Μόναχο σαν την Αθήνα» ήταν το σύνθημα της δραστηριότητάς του στην προτείνουσα την χρονιά του ιδρυτιδίου του⁷. Και πραγματικά, η όλη δραστηριότητα του Λουδοβίκου στο Μόναχο τον αναδεικνύει ως έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες επιβολής του κλασικισμού στην Ευρώπη.

Οι καλλιτεχνικές αυτές πρωτοβουλίες αντιστοιχούσαν απόλυτα στην προσπάθειά του για την ισχυροποίηση της «χριστιανικής και γερμανικής ιστορικής συνειδητησης», προς την οποία έτεναν όλες του οι σχετικές ενέργειες. Σύμφωνα με τις πεποιθήσεις του, η αρχαιότητα αντιπροσώπευε ένα ιδανικό που δεν αντιστοιχεύοταν το χριστιανικό ιδεώδες.

Την άποψη αυτή εξέφραζε με τον πειστικότερο τρόπο το έργο του Κλέντσε, οι ιδέες του οποίου είχαν επηρεάσει βαθύτατα τον βασιλιά⁸. Σ' αυτόν θα δώσει άλλωστε ο Λουδοβίκος την πρώτη του μεγάλη παραγγελία: την εκτέλεση της Γλυπτοθήκης (1816-30) για τη στέγαση της αρχαίας συλλογής του.

Με την ολοκλήρωση της Γλυπτοθήκης ο Λουδοβίκος εκπλήρωνε ένα παλιό του σχέδιο και αναθέτει στον ίδιο αρχιτέκτονα την κατασκευή ενός μνημείου για τους ένδοξους προγόνους του, το γνωστό ως Walhalla (1830-42). Ως πρότυπο της αρχιτεκτονικής κατασκευής του χοροίμενος ο Παρθενώνας, ενώ η επιλογή της θέσης του —πάνω σε λόφο του Ρέγκενορμπουργκ με θέα προς την κοιλάδα του Δούναβη— θύμιζε το ναό της Αφαίας Αθηνάς στην Αίγινα, του οποίου τα γλυπτά αετώματα φιλοξενούσε ήδη η Γλυπτοθήκη⁹.

Π. φ. Ες: Προσωπογραφία Βασιλικής Μιαούλη, μολύβι σε χαρτί, 30,7x21,5 εκ., Μόναχο, Μουσείο Γραφικών Τεχνών.

Το 1843 άφιξε η κατασκευή ενός άλλου εθνικού μνημείου, του Ηρώου, που τελείωσε δέκα χρόνια αργότερα. Το στιλ της αρχιτεκτονικής του είναι και αυτό ελληνικό. Με ιδέα του Κλέντος τοποθετήθηκε μπροστά από το μνημείο το άγαλμα της *Βαιναρίας*, έφορο του γλύπτη Λούντβιχ Σβίντζαλερ, που έζειχε έντονα από το αρχιτεκτόνημα, θυμίζοντας το άγαλμα της Αθηνάς Προμάχου του Φειδία ως προς την τοποθεσία του πάνω στην Αιρόπολη. Στα σημαντικότερα μνημεία ελληνικού ρυθμού ανήκουν επίσης τα Προπύλαια, που χτίστηκαν ανάμεσα στα 1854 και 1862, πάλι με σχέδια του Κλέντος, για τα οποία είχαν προγραμματισθεί συζητήσεις ήδη από το 1816. Στο εσωτερικό τους είναι γραμμένα με χρυσά γράμματα τα ονόματα των ενδοξότερων Ελλήνων αγωνιστών της Επανάστασης.

Η καλλιέργεια των ελληνικών αρχιτεκτονικών τύπων, όπως και η δημιουργία πολιτικών έργων εμπνευσμένων από την Ελλάδα, θα κινήσουν το έντονο ενδιαφέρον για τους σύγχρονους Ελλήνες και τη χώρα τους. Η Επανάσταση του 1821 συνάντησε τη μεγάλη σηματάθεση του κοινού, που έβλεπε σ' αυτήν τους δικοίς του εθνικούς αγώνες εναντίον του Ναπολέοντα, δέκα χρόνια περίπου νωρίτερο¹⁰. Ήδη στα 1821 ο ελληνιστής καθηγητής Φρειδερίκος Θείρος ζητούσε να αποσταλεί στην Ελλάδα εκπρωτευτικό σώμα προς ενίσχυση των Απελευθερωτικού Αγώνα¹¹. Ενθερρυμένος και θιασώτης της Ελληνικής Επανάστασης υπήρξε και ο Λουδοβίκος, που τη βοήθησε ενεργά, στέλνοντας χρήματα, όπλα και σπρατιώτες.

Στο ταμείο του Ειθνάρχου στη Γενεύη έστελνε ο Λουδοβίκος τα πλεονάζοντα χρήματα από τα δημόσια θεάματα, από τους χορούς, από τα ιδιωτικά θεατρικά κτλ., για να ενισχύσει τους αγωνιζόμενους Ελλήνες. Ο ενεργός πλέον φιλελληνισμός του¹² θα πρέπει να ιδωθεί και από τη θρησκευτική σκοπιά, να σεβτεί δημόσιη ένα χριστιανικό έθνος από τον εξισλαμισμό¹³. Το 1826, ύστερα από την πτώση του Μεσολογγίου, ο Λουδοβίκος έγραψε στον Ειθνάρχο: «Βοηθήστε αυτά τα διυτιζόμενα θύματα, οώστε τα από την ατίμεση και από την απόλεια της πιστής τους»¹⁴. Το 1827 ιδρύθηκε στο Μόναχο το Ελληνικό Ινστιτούτο, το γνωστό ως Πανελλήνιον, με σκοπό την περιβάλλη των ορφανών Ελλήνων παιδιών¹⁵.

Μία από τις σημαντικότερες σπρατιωτικές ενέργειες

Π. φ. Ες: *Έλληνας που κανίζεται*, ενσπογγαρία σε χαρτόνι, 43,9×32,4 εκ., Μόναχο, Κρατική Σλλογή Γραφικών Τεχνών.

του Λοιδοβίκου ήταν η αποστολή Βανιάρδον αξιωματικών και υπαξιωματικών, με σκοπό τη στρατιωτική επιμόρφωση των ελληνικών στρατιωτικών μονάδων. Η ομάδα αυτή έφτασε στο Ναύπλιο στις 5 Δεκεμβρίου 1827. Αρχηγός της ήταν ο συνταγματάρχης Καρλ Χάντεκ, μέλος αρχότερα της Αντιβασιλείας. Το ενδιαφέρον του Λοιδοβίκου για την Ελλάδα συνεχίστηκε και στα επόμενα χρόνια, ιδιαίτερα μετά την άνοδο στον ελληνικό θρόνο, το 1833, του δευτερότοκου γιου του Οθωνα. Ο φιλελληνισμός του όμως της περιόδου αυτής μετατρέπεται σ' ένα ενδιαφέρον με καθαρά πολιτικό χαρακτήρα, από το οποίο απονοιάζονται εξ αντικειμένου η ανιδιοτέλεια και ο αυθορμητισμός.

Όλες οι ενέργειές του έχουν τόρα ως κύριο στόχο την εδραιώση της απόλυτης μοναρχίας και τη σταθεροποίηση του γιου του στον ελληνικό θρόνο. Η επιρροή του άλλοστε καθόρισε σε μεγάλο βαθμό την εξέλιξη των ελληνικών πολιτικών προγράμμάτων κατά τα πρώτα χρόνια της ελεύθερης διακυβέρνησης του κράτους.

Στο πλαίσιο των νέων σχέσεων που διαμορφώνονται ανάμεσα στη Βανιάρδο και την Ελλάδα, ανήκουν και οι πρωτοβουλίες του Λοιδοβίκου για την αποστολή Γερμανών καλλιτεχνών (ζωγράφων και αρχιτεκτόνων) με σκοπό, απ' τη μία μεριά, να αντλήσουν θέματα απ' αυτήν (Εξ. Ρόττμαν) και, απ' την άλλη, να συμβάλουν στην εκτέλεση διαφόρων εργασιών (Κλέντος, Ζωγράφοι του Ανακτόρου). Ο Λοιδοβίκος χορηγούποιησε τα ελληνικά θέματα —αρχαία και σύγχρονα— κυρίως ως μέσα προπαγάνδας, στην προσπάθειά του να δημιουργήσει την εντύπωση πως η βασιλική φροντίδα προστατεύει και προοφεί τις καταξιωμένες πολιτισμικές μορφές και ιδέες, πέρα από το γεγονός της ύπαρξης μιας προσωπικής ιδεαλιστικής θέσης απέναντι σε καθετί ελληνικό. Η προβολή της σύγχρονης Ελλάδας ως φρεάτικης και εκφραστή των αρχαίων παραδόσεων απέβλεπε πάντως και στην προσόθηση, σε επίπεδο καθαρά πολιτικό πλέον, τις ιδέας του σύγχρονου ελληνικού κράτους, που προβάλλει με απαλήσεις και αξιούσεις στην κοινωνία των εθνών. Ο Οθωνας, η άφιξη του οποίου στο Ναύπλιο, τον Φεβρουάριο του 1833, απεικονίζεται στα μεγαλύτερα εικονογραφικά σύνολα που έγιναν με εντολή του πατέρα του ή χωρίς αυτήν, δεν εκλέχτηκε βασιλιάς ενός μικρού κρατι-

Κ. φ. Χάντεκ: Σκηνή από τον Ελληνικό Ανελευθερωτικό Πόλεμο, μολέβι σε χαρτί, 27x45 εκ., Μόναχο, Κρατική Έκαλερί στο Λευκοπαχίδιον.

δίου της νότιας Ευρώπης, αλλά ενός έθνους που έχει βαθύτερες και ένδοξες οικείες στα βάθη του χρόνου.

Οι καλλιτεχνικές εργασίες που έγιναν με ενέργειες του Λοιδοβίκου και των ανθρώπων του εντάσσονται στο πλαίσιο του εκσυγχρονισμού της πόλης των Αθηνών —της νέας πρωτεύουσας του νεοσύστατου ελληνικού κράτους από το 1834— και της μετατροπής της σε σύγχρονη ευρωπαϊκή πόλη. Οι δύο αυλικοί αρχιτέκτονες Κλέντος και Γκαιρτνερ (Gärtner) ανέλαβαν ο πρώτος τη σχεδίαση της πόλης των Αθηνών (1835)—ύστερα από την εμπλοκή τού προγραμματικά εμπνευσμένου σχεδίου των Σάουμπερτ και Κλεάνθη—, και ο δεύτερος το χτίσιμο του Ανακτόρου του Οθωνα (1836-40), που αποτέλεσε και ένα από τα σημαντικότερα κτίρια των Αθηνών. Οι ζωγραφικές εργασίες στο Ανάκτορο έγιναν από ομάδα Γερμανών ζωγράφων που στάλθηκε για το σκοπό αυτόν από το Μόναχο,

το 1840, εξαιτίας κυρίως της έλλειψης Ελλήνων καλλιτεχνών που να γνωρίζουν να ζωγραφίζουν με βάση τη δυτική τεχνοτροπία. Είναι φανερό πως ο Λοιδοβίκος, όπως και ο Οθωνας, αντιλαμβάνονταν την τέχνη μέσου από τους τύπους που είχαν δημιουργήσει οι κλασικοτέρες και οι δομαντικοί της εποχής τους. Η εικονογράφηση του Ανακτόρου ήταν και η τελευταία καλλιτεχνική πρωτοβουλία του Βανιάρδου μονάρχη σχετικά με τη σύγχρονη Ελλάδα.